

Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940)

A negyvenes évek elején, Észak-Erdély visszatérése után keletkezett mű sorsáról, részletes kiadástörténetéről *Kégli Ferenc* számol majd be a *Könyvtári Figyelő* ez évi 2. számában, ezért a bibliográfia keletkezésének történetére nem térünk ki. A kötet előszavában *Dávid Gyula* részletes beszámolója olvasható *Monoki István (1887–1963) és romániai magyar bibliográfiáiról* és azok előzményeiről. Mindegyikről *György Lajosnak* (1890–1950), az erdélyi irodalomtörténeti iskola utolsó nagy képviselőjének úttörő tudományszervező és könyvészeti munkásságáról. Majd *Monoki István* életútját és bibliográfiáit ismerteti a Romániai magyar irodalmi lexikonra és személyes ismereteire támaszkodva. Ebből és *Monoki bibliográfiáiból* tudjuk, hogy a kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetemen* 1914-ben matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett pályakezdő fiatalember negyven éven át volt a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviselője és az 50-es évek közepén címzetes igazgatóként vonult nyugalomba. Viszonylag későn, 1936-ban kapcsolódott be a *György Lajos* szerkesztette *Erdélyi tudományos füzetek* (1–122., Cluj–Kolozsvár 1926–1940.) sorozatában megjelent éves bibliográfiák munkálataiba egy 1935-ös tárgyévi sajtóbibliográfiával. Bibliográfiai munkássága a Széchenyi Könyvtár által 1941-ben kiadott *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919–1940.)* c. kötetben csúcsonyosodott ki. Ez megjelent *Magyar könyvtermelés a román uralom alatt (1919–1940.)* 2. Hírlapok és folyóiratok címváltozattal is. A korabeli tervek szerint ennek első kötete lett volna a *Magyar könyvtermelés Romániában 1919–1940. években. I/1. r. Betűsoros katalógus, I/2. r. Szakbeosztásos katalógus*. Az anyaggyűjtés már az említett sajtóbibliográfia megjelenési idejére elkészült, sőt 1942–43-ban már hasáb és tördelt levonatok is készültek egy részéről a pécsi Egyetemi Nyomdában, de a háborús viszonyok miatt nem került sor kiadására. A kézirat 1962-ben került be az OSZK Kézirattárába. Ez a mű, illetve annak is csak 1., betűrendes része jelent meg több mint fél évszázados Csipkerózsika-álom után, ugyanis a Retrospektív Bibliográfiai Osztály kezdeményezésére a 80-as évek végén néhány másolati példány is készült róla az eredeti kímélése végett. Ezekből egy, az Erdélyi Múzeum-Egyesület tulajdonába került. Ennek ismeretében lett a közös kiadás kezdeményezője az Erdélyi Múzeum-Egyesület; személy szerint *Benkő Samu* és *Dávid Gyula*.

A kiadás indítéka kettős: 1. kegyeleti, *Monoki István* születésének 110. évfordulója, 2. a korabeli kurrens bibliográfiákat összegező retrospektív bibliográfia hiányának pótlása. A sajtó alá rendező *Dávid Gyula* ugyan elismeri, hogy ez a bibliográfia módszertani (leírási, szerkesztési) szempontból nem felel meg a mai követelményeknek, de a II. világháború pusztításai miatt sok mű ma már csak ebben a könyvészetben található meg hiteles leírásban. Az OSZK illetékes szakemberei és vezetése ehhez hozzá tették még azt az indokot is, hogy e kézirat első

részének szűkebb körű publikálásával lehetőség nyílik arra, hogy a hazai és külföldi hungarika-gyűjtő könyvtárak kiegészíthessék és javíthassák a kötet leírásait. E szándékkal összefüggésben van Dávid Gyula bevezetőjének azon megállapítása, amely szerint: A jelen kiadás gondozói tudatában vannak végzett munkájuk fogyatékoságainak. De bíznak abban, hogy Monoki István bibliográfiájának forrásértéke menthetővé teszi azokat, s megjelenésével egy olyan mű válik nyilvánossá, amely kiindulópontja lehet a részletkérdések és összefüggések sokaságát tisztázó további kutatásnak.

A Monoki-kéziratból átvett *Bevezetés a romániai magyar könyvtermelés 1919–1940. éveinek bibliográfiájához* felsorolja a munka forrásait: a kortárs kurrens bibliográfiákat, a különböző köz- és magánkönyvtárakat, a kiadókkal és szerzőkkel folytatott levelezést. Korabeli számszerű adatai azonban sem összességében, sem részleteiben nem felelnek meg a jelen kiadásban tételszámmal ellátott leírások tényleges mennyiségének és az általa összeállított táblázatok adatainak. (Ennek fő oka az lehet, hogy az utólagos kézírásos betoldások már nem szerepelnek teljességgel Monoki statisztikájában.) A bevezetés után Monoki eredeti statisztikai táblázatai találhatóak: 1. *György Lajos, Ferenczi Miklós és Valentiny Antal éves bibliográfiáinak adatai* (ebben benne vannak Monoki retrospektív bibliográfiájának összesített adatai is – évenkénti bontásban); 2. *Az 1919–1940. évek könyvtermésének városok és évek szerinti kimutatása*; 3. *A könyvtermelés városok szerinti megoszlásában* (könyv + időszaki sajtó bontásban – összegezés nélkül); 4. *A nyomdák városok szerinti megoszlásában* (könyvek és időszaki sajtó bontásban – végösszesítés nélkül); 5. *A könyvkiadás és a sajtó összehasonlító grafikonja* (és táblázata évenkénti bontásban: összesen 6948 féle könyv és 5625 időszaki sajtó – a táblázat szerint az arány 60:40%); 6. *A könyvtermés szakterületi megoszlása* (kb. 270 szakcsoportban, a korabeli ETO szerint, a művek számának összeadása nélkül – ennek ellenére ez az egyik leghasznosabb táblázat a szakrendi rész híján annál is inkább, mert Monoki egyes kiadványtípusokat is kiemel: pl. naptárak, zárszámadások, különféle tankönyvek, zeneművek (kották, röpiratok stb.). A rövidítések jegyzéke és a felhasznált irodalom (főként kurrens bibliográfiák) jegyzéke zárja a segédletek sorát.

A bibliográfia törzsanyaga 6987 tételt tartalmaz, ebből a sorozatok száma 211, tehát 6776 egyedi leírás van benne, de ezek periodikus része (pl. évkönyvek, zárszámadások) több egyedi darabból állhat. Tehát nem 6948 vagy 6968 a művek száma, mint Monoki korabeli bevezetőjében, illetve 1. sz. táblázatában (ellentmondásosan) áll. Ugyanebben a táblázatban a korszak 1919–1939. évi kurrens bibliográfiái által regisztrált könyvtermés mennyiségét 5943 műben állapítja meg Monoki. A kettő közötti különbség 1025 mű a retrospektív bibliográfia javára. Ebből a csonka 1940-es év 205 műre kiterjedő könyvtermését (ami csak a Monokiban szerepel) levonva 820 tételes különbség marad. Monoki számítási hiba vagy elírás miatt 810 tételes különbözetet állapít meg retrospektív könyvszete javára, amit a sajtó alá rendező Dávid Gyula is átvesz előszavába, sőt meg is toldja még több mint száz címmel, aminek – véleménye szerint – Monoki más szempontú bibliográfiai feldolgozása az oka. Ez a vélemény részben számítási hibán, részben a kurrens és retrospektív bibliográfia leírási egységei közötti általános és konkrét különbségek fel nem ismerésén alapul. A tényállás az, hogy Monoki könyvszeteiben igen sok a 2–4 leveles kisnyomtatványok száma: különlenyomatok (időszaki-

ki kiadványokból), vállalati irodalom (alapszabályok, beszámolók, zárszámadások), zeneművek. Ugyanakkor – érthetetlen módon és tisztázásra váró okok miatt – számos olyan erdélyi monografikus kiadvány hiányzik, ami a kurrens bibliográfiákban még megtalálható. Másrészt viszont magyarázható és elfogadható átfedések is vannak egyes évkörök (1911–1920, 1940) Magyar könyvszeteivel az 1919–1920-as és az 1940-es években a közhatalom változása időpontjának eltérő megítélése miatt. Ugyancsak duplikálódást eredményeznek a román érában Erdélyben kiadott, de Magyarországon nyomtatott könyvek. (Pl. Az Erdélyi Szépművéses Céh könyvei és Az Erdélyi Szépművéses Céh 10 éves jubileumára kiadott díszkiadás egyes kötetei.)

A bibliográfia leírási gyakorlatára az 1911–1920-as Kozocsa-féle Magyar könyvszet és az 1936–1941-es évek könyvszetei hatottak. A leírások a lehető legnagyobb teljességre törekvők, a *-gal jelölt nem autopszián alapuló kivétellel. Gyakorik a kétnyelvű – magyar–román – bibliográfiai leírások, különösen a tankönyvekről. Ritkán él viszont az álnevek feloldásával, szögletes zárójelben rendszóként vagy a leírás végén. Az impresszumban található román nyelvű helynevek magyar változatát is közli, ugyancsak szögletes zárójelben. A rendszó megválasztása, leírási módja, (sorrendje) többször bizonytalan, ingadozó, ezért ugyanaz a mű többféle leírásban és helyen is előfordul. A sajtó alá rendezők részéről nagy munka volt az elhomályosult kézírásos betoldások kiolvasása és pontos leírása, valamint a megfelelő helyre tétele. Értékes kiegészítő adatok találhatóak a bibliográfiai leírások végén szögletes zárójelben. (Pl. a címlap hiánya, borítékcím, a periodikus művek címváltozásai, a megjelenés hiányai, esetleges megszűnése.)

A kötet sajtó alá rendezőinek ráadására, különmunkája a két mutató: a *Kiadó- és nyomdahelyek mutatója* és a *Névmutató*. Közülük az utóbbi az árnyaltabb és hasznosabb: tartalmazza mind a főtételek, mind a sorozati tételek szerzőinek és közreműködőinek nevét és névváltozatait. A kitüntetett névnel zárójelben közli a változatokat, amelyekről utalót is elhelyez. A névjeleket, álneveket igyekszik feloldani. Sajnos a címleírásokban előforduló névváltozatok nem mindegyikét tudták azonosítani és a kitüntetett névvel összehozni – a kézbevételi lehetőség híján. De azonos szerző (szerkesztő) eltérő címen ám azonos tartalommal megjelent könyvei sem jönnek össze. (Pl. a György Lajos szerkesztette Erdélyi almanach és Pásztortűz-almanach. Bár az első budapesti kiadás, csak nyomdája kolozsvári.) A *Kiadó- és nyomdahelyek mutatója* már alig alkalmaz a névváltozatokról utalót. (Pl. Lipcse [Leipzig], Ludas Id. Marosludas. Valóságos utalónak csak ez utóbbi tekinthető. De ritkán alkalmazza az előbbi zárójeles azonosító formát is a német és román változatokról, még akkor is, ha az impresszumban csak az idegen név szerepel.)

Összefoglalásként megállapítható, hogy értékes, ha nem is teljes és hibátlan munkát hozott felszínre és tett publikussá az Erdélyi Múzeum-Egyesület kezdeményezése és az Országos Széchényi Könyvtárral mint társkiadóval és nyomdai kivitelezővel való együttműködése. A Romániában 300, Magyarországon 200 példányban terjesztett mű tudomásunk szerint nagy érdeklődést váltott ki a Budapesti Kongresszusi Központban április 25–26-án rendezett könyvkiállításon és -vásáron, a kolozsvári Polis Könyvkiadó standján. A legnagyobb haszna azonban az lenne a kézirat kis példányszámú kiadásának, ha ezek a példányok a romániai magyar könyvek gyűjtésében legérdekeltőbb és legerősebb hazai és külföldi

könyvtárak és magángyűjtők tulajdonába kerülve lehetővé tennék egy teljesebb és módszertani szempontból korszerűbb, a nemzeti bibliográfia rendszerébe illeszkedő mű kiadását.

Kertész Gyula

Összeáll. Monoki István. 1. köt. Könyvek és egyéb nyomtatványok. (Sajtó alá rend. Dávid Gyula, Jancsik Pál.) Közread. az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Országos Széchényi Könyvtár. Kolozsvár–Budapest, (1997) [1998].

(A kiadvány megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár, 1927 Bp., Budavári Palota F. épület. Fax: 202-0804)

„A párhuzamosok már nem a végtelenben, hanem a szuper-sztrádán találkoznak”

– Egy verseskötetről –

Szinte biztos, hogy minden könyvtáros, minden szakmabéli, tehát mondjuk a 3K minden olvasója ismeri Somkuti Gabriellát – nevét is, működését is: azt, hogy az OSZK igazgatási osztályát vezette hosszú időn keresztül, azt, hogy az OSZK történetének feldolgozásán dolgozik, hogy publikációival gyakorta találkozhatunk a szaklapok (így természetesen a 3K) hasábjain. De vajon ki tudta róla, hogy költő? Nyilván csak igen kevesen. Most megjelent – *Szembefordulva* címmel – első verseskötete. Költeményekről írni persze nem a mi lapunk dolga. Még akkor sem, ha e költemények közt található könyvtári képekkel, metaforákkal, toposzokkal élők (amilyent, többekből választhatva a címbe is kiemeltünk), hisz ettől azok még nem válnak „szakirodalommá”. Most azonban kivételt kell tennünk, méghozzá igen fontos okból. Az persze nem ritkaság, ha egy-egy vagy akár sok költő is könyvtárban dolgozik. Nagy költőket is sorolhatnánk közöttük. Az azonban valószínűleg unikum, ha egy neves könyvtárosról kiderül, meglepetésszerűen, hogy költő, méghozzá valóban jelentős. Somkuti Gabriella esetében ez a helyzet. Ha pedig egy kollégánkról kiderül, örvendő meglepetésünkre, hogy a szellemi elithez tartozik szűken vet szakmáján túl is, úgy nem rejthetjük ezt a tényt véka alá, meg kell osztanunk egymással, közösen kell örülnünk neki, büszkélkedni vele, „mutogatni” és felmutatni őt.

Természetesen nem rút elfogultság mondatja velünk azt, hogy Somkuti Gabriella jelentős költő. Ajánlója Fodor András volt, aki a kötet élén meleg szavakkal szól Somkuti lírájáról – ez már maga is garancia. De a kötetet nem kisebb személyiség mutatta be, mint Pomogáts Béla, aki egyrészt az Írószövetség elnöke, másrészt legjobb kritikusaik egyike. De a tekintélyi érvek előtt már a tekintélyelvű nagyskolasztika legnagyobbjai sem hódoltak meg. Ezúttal szükség sincs rá. Somkuti kötete magáért beszél, maga tanúsítja önmaga rangját.

Van valami babitsos abban, hogy Somkuti csak a késszel áll olvasói elé: miként a nagy előd, ő sem közli zsengeit, sőt azokat a műveket sem, amelyek már bizony-

zonnal nem zsengek voltak, de tán egy korábbi, a mai érett tökélyhez képest nem eléggé kiforrott stádiumról tanúskodhattak volna. A kötetbe felvett, vállalt és közreadott költemények mindegyike „erős” mű tehát, a kötet egészének valami nagyon ritka sűrűséget, teltséget, telítettséget adnak. Somkuti nem keresi bennük a hangját, nem kísérletezik, nem próbálkozik. Amit nyújt, az véglegesnek látszik, kiérleltnek, megmáshíthatatlannak. És ez a kiérlelttség, megmáshíthatatlanság szól hozzánk a versek, lírai költemények „én”-jéből, mondandójából is. Egy személyiség megszólalásának, önmegnyilvánulásának, önmaga-adásának lehetünk tanúi, részesei. Nem mintha ez a személyiség – amely természetesen csak áttételeken keresztül azonos azzal a Somkuti Gabriellával, akit ismerünk – soha nem lenne bizonytalan, gyenge, törékeny, elkeseredett, vagy akár önmaga felett végtelenül kétségessé is. Dehogynem az. A legszebb versek egy egész csoportja éppen attól annyira szívhez szóló, hogy megalázottságában, kiszolgáltatottságában mutatja a beszélőt. A hang az, ami abszolút biztos. Az, hogy érezzük, plauzibilisnak éljük meg, hogy ezt akarta mondani, nem „így alakult”, így jött ki. Ha a gyengeséget, az elveszettséget, a kontingenciát úgy mondják ki, vallják, tanúsítják, hogy a versmodalitás éppen nem kontingens, akkor bizonyítva nagy verssel állunk szemben. És Somkutinál épp ez a helyzet.

A kötet karcsú, épp csak valamivel testesebb, mint egy szokásos, mindössze a legfrissebb költeményeket tartalmazó „normális” kötet esetében. De ez a viszonylagos szűkösség (alig több mint száz költeményről van szó), roppant gazdag tartalmi és forma, tematikus és szubsztantív, texturális és műfaji, felfogásmódbéli és alkotás-lélektani változatossággal párosul. Van a kötetben a finom humorú bókverstől a nagyívű lírai kompozícióig, a poénre kihegyezett epigrammától a satirikus sötét versig, a légiesen finom daltól az epikus szcenikájú zsánerképig, a nosztalgikus áriától az önironikus önarcképig, az élet- és korképsorozattól a metafizikus költeményig, a hazafias vallomástól a végtelenül szemérmes és visszafogott, mégis szinte nyersen érzéki szerelmi költeményig többtucatnyi lírai alakzat- és válfaj. A kötet egyik legfőbb meglepetése éppen az, hogy Somkuti ennyire sokféle hangon tud (és persze akar) szólni. Hogy bírja változatokkal, variációkkal, hangnemmel és versmondattannal. Több, igen sok kötetre elegendő versmodell vonul fel a *Szembefordulva* című gyűjteményben, az olvasó szinte sajnálja, hogy egy-egy hangját, versalakzatát csak néhány példányban lelheti fel benne. Ebből (kinél-kinél persze másból és másból) jöhetne még, kellene még. Csak ne hagyná abba! De abbahagyja, más műváltozatot, majd megint mást kínál. Kielégítetlenül hagyja ez az olvasót? Bizonyos szempontból igen. De felmutat olyan gazdagságot, amilyent ritkán lelhetünk, az egyhúrú, egy hangú (de persze azért legtöbbször korántsem egyhangú) kortárs lírikusok galériájában.

Különös élmény Somkuti kötetében az érzelem- és hangulatválfajok után kutakodni. Nem hisszük persze, hogy lenne női és férfi líra, amúgy külön-külön (már csak Weininger százalékszámolása miatt sem). Az azonban bizonyos, hogy vannak a lírának férfiasabb és nőiesebb változatai, hangnemei, modulációi. Somkuti szinte teljes skálát kínál: a gyöngéd (feminin?) empátiától a szinte durva (maszkulin?) elutasításig, a groteszk humortól az olvadó lágyúságig, az intellektuális (férfias?) elemzéstől az egyetlen hangulatban való (nőies?) teljes feloldódásig stb. És persze vannak a kötetben „nemtelen”, alig-alig emberi rálátásokig, a „lét tövén” sarjadó meglátásokig, a *Dasein* ígylétét, a *Sosein* ittlétét tanúsító – nagyon távolról, de

mégis heideggeriánus – költemények is. Aki netán fejét csóválná a nem kevés anti-posztmodern vers miatt, aki konzervatív beállítottsággal lenne hajlandó magyarázni néhány megvetően legyintő, a „nyelvjátékokat” elutasító, az információ szép új világát kételkedő gúnnyal illető költeményt, az jól teszi, ha a bölcséleti Somkuti-versek mélyrétegeiben, hermeneutikai köreibben mélyed el. Ez – így – nem konzervativizmus, nem értetlenkedő, rosszkedvű dohogás. Valami egészen más.

És persze vannak igazi, ősi – szívesebben mondanánk, hogy időtlen – szívhangok is a kötetben A szapphói líra hangjai, a mindenkori nagy líra hangjai. Karinthy Cirkuszának kisfiúja juthat az olvasó eszébe, még hozzá több okból is. A gúla tetejére – igen sok év kemény munkájával, és nemcsak költői munkájával – feljutott Somkuti Gabriella. És most elővette hegedűjét, hogy azt zengesse ki belőle, amit már régen akart. Persze akkor és úgy nem lehetett. Csak így és most, de most azután igazán szól.

Somkuti Gabriella: Szembefordulva. Versek. Bp., Máyer Nyomda és Könyvkiadó, 1998.

Vajda Kornél

